

AHMED-İ YESEVÎ'DE İLÂHÎ AŞK DIVINE LOVE IN AHMAD YASSAWI

2016 • SAYI: 4 • SAYFA 93-111

AHMET ÖGKE
PROF. DR.
AKDENİZ Ü. İLÂHİYAT FAK.

ABSTRACT

Hodja Ahmad Yassawi, the pioneer of Turkic mystical thought, masterly projected all elements of love literature that are prevalent in the mystical tradition that he followed in his Diwan-e Hikmat. It is possible to say that the main theme of Diwan-e Hikmat is love. It is obvious that he was fully a man of love. There are certain signifiers pointing to this truth: That he observed the balance between affection and love; that he favoured the way of love typified by the wise lover against the way of reason typified by the ascetic servant. Starting right from his own experiences of love, he vividly explained in his wisdoms all states of love and the lover both in this world and the hereafter with all its kinds and aspects.

Keywords: Hodja Ahmad Yassawi, Diwan-e Hikmat, Sufism, Love, Reason.

ÖZ

Türk tasavvuf düşüncesinin öncüsü Pîr-i Türkistân Hoca Ahmed-i Yesevî, kendi mensubu bulunduğu tasavvufî gelenekteki aşk edebiyatının bütün unsurlarını Dîvân-ı Hikmet'ine büyük bir ustalıkla yansıtmıştır. Dîvân-ı Hikmet'in en birincil teması aşktır, denebilir. Gerek klasik edebiyattaki muhabbet ve aşk dengesini gözetmesi, gerek vuslat-ı ilâhîyi gerçekleştirebilmek için âbid ve zâhid tipinin temsil ettiği akıl yolu ile ârif âşık tipinin temsilciliğini yaptığı aşk yolunu savunmadaki aşk yönündeki tercihi, onun tam bir aşk adamı olduğunu göstermektedir. Başta kendi kişisel aşk tecrübesinden başlayarak o, aşkın bütün çeşitlerini ve boyutlarını, aşkın ve âşıkın bu dünyadaki ve âhiretteki bütün hâllerini çok canlı sahneler hâlinde hikmetlerinde anlatmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hoca Ahmed-i Yesevî, Dîvân-ı Hikmet, Tasavvuf, Aşk, Akıl.

Giriş

Aşk Kavramı¹

Türkçemizde daha çok aşk şeklinde kullanılan bu kavramın aslı, Arapçadaki ışk kelimesidir. Sözlükte “şiddetli ve aşırı sevgi; bir kimsenin kendisini tamamen sevdiğine vermesi, sevgilisinden başka güzel görmeyecek kadar ona düşkün olması” gibi manalara gelir. Lügat kitaplarında, aşk kelimesinin sözlük anlamının, aynı kökten türetilen ve “sarmaşık” manasına gelen “aşeka” ile yakından ilgili olduğu belirtilmektedir. Yani, tıpkı sarmaşığın, kuşattığı ağacın suyunu emmesi, onu soldurup zayıflatması ve bazen de kurutması gibi, aşırı sevgi de sevenin sevdiğinden başkasıyla ilgisini kestiği, onu sarartıp soldurduğu için bu duyguya aşk denilmiştir. Ayrıca hem tatlı, hem ekşi olan bir çeşit meyveye de uşuk adı verilir. Bu da aşkın acı ve tatlı yönlerine işaret olarak algılanabilir.

İslâmî edebiyatta aşk, ilâhî ve beşerî olmak üzere başlıca iki anlamda kullanılmış ve ilâhî aşka genellikle “hakiki aşk”, beşerî aşka da “mecâzî” veya “uzrî aşk” denilmiştir. İlâhî aşk, geniş ölçüde tasavvufta, kısmen de İslâm felsefesinde işlenmiş; İslâm felsefesinde ayrıca kozmik varlıklar hiyerarşisinde alttaki bir varlığın üstteki varlık veya varlıklara duyduğu arzu (şevk) ve sevgi de çoğu zaman aşk terimiyle ifade edilmiş-

¹ Seyyid eş-Şerîf Ali b. Muhammed el-Cürcânî, *et-Ta'rifât*, haz. Muhammed Abdülvâhid et-Tübâ-Ömer Hüseyin el-Haşşâb, Mısır 1306 H., Beyrut trz; Abdürrezzâk el-Kâşânî, *Mü'cemu istilâhâti ş-süfîyye*, tahk. Abdu'l-Âl Şâhin, Dâru'l-Menâr, Kahire 1992; Muhammed Ali b. Ali et-Tehânevî, *Keşşâfü istilâhâti'l-fünûn*, neşr. Muhammed Vecîh, Mevlevî Abdülhak, Gulâm Kâdir, Kalküta 1862, İstanbul 1984; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991; a.mlf., “Aşk”, *DİA*, c. IV, s. 11-17; İlhan Kutluer, “Aşk”, *DİA*, c. IV, s. 17-19; Mustafa Uzun, “Aşk”, *DİA*, c. IV, s. 19-21; Hilmi Ziya Ülken, *Aşk Ahlâkı*, 4. baskı, İstanbul 1981; Beşir Ayvazoğlu, *Aşk Estetiği*, Ankara 1982.

tir. Aşk sonlu olanın sonsuz olana duyduğu bir özlemdir.² Bazı Kelâm kitaplarında ise tasavvuftaki aşk anlayışı tenkit edilmiştir. Hem ilâhî, hem de mecâzî anlamda aşk, edebiyatın–özellikle de Tasavvuf Edebiyatı'nın–ana temalarından birini oluşturmuş ve böylece bu kavram etrafında geniş bir aşk edebiyatı meydana gelmiştir.

Kur'ân ve sahih hadis kitaplarında aşk kelimesi bu şekliyle geçmemekle birlikte “sevgi”, çoğunlukla hûb ve muhabbet, bazen de meveddet kelimeleri ve bunlardan türetilen çeşitli kelimelerle ifade edilir. Allah sevgisinden çok Allah korkusuna ağırlık veren ilk zâhidler de aşktan söz etmemişlerdir. İlk defa H. II. (M. VIII.) asırda Allah ile kul arasındaki sevgiyi anlatmak üzere nadiren de olsa aşk kelimesinin kullanılmaya başlandığını gösteren rivayetler bulunmaktadır. Nitekim Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Allah'ın, “Kulum bana, ben de ona âşık olurum.” buyurduğunu rivayet eder. Abdülvâhid b. Zeyd (ö. 177/793) ise peygamberlerden birinin “Allah bana, ben de O'na âşık oldum” dediğini rivayet eder. Başka bir rivayette buna benzer bir söz Ebû'l-Hüseyin en-Nûrî (ö. 295/908)'ye isnat edilmiştir. O, “Ben Allah'a âşığım; O da bana âşiktir” dediği için kâfir olduğuna hükmedilerek memleketinden kovulmuş, daha sonra idam edilmek üzere celladın önüne çıkarılmış ve asılmaktan son anda kurtulabilmiştir.

Bu ve benzeri rivayetlerden de anlaşılacağı üzere âlimler, hatta ilk dönemlerde mutasavvıfların büyük çoğunluğu, Allah sevgisini ifade etmek üzere Kur'ân ve Sünnet'te yer alan hûb ve muhabbet yerine aşk kelimesinin kullanılmasına karşı çıkmışlar; Râbiatü'l-Adeviyye (ö. 185/801), Bâyezîd-i Bistâmî (ö. 234/ 848), Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909), Hallâc-ı Mansûr (ö. 310/922) gibi “sevgi” temasını işleyen ilk sûfiler, aşk, âşık ve mâşuk kelimeleri yerine, genellikle hub, muhabbet, habîb, mahbûb sözcüklerini kullanmayı tercih etmişlerdir.

Aşk kelimesinin dinî bir terim olarak kullanılmasını câiz gören sûfilerin dayandıkları bazı âyet ve hadis yorumları şöyledir: “*İman edenler, Allah'ı daha şiddetle severler*”³ âyetindeki “şiddetli sevgi”den maksat aşktır. Diğer bir âyette de müminlerin Allah'ı her şeyden çok sevmeleri gerektiği belirtilmiştir.⁴ Hz. Peygamber (s.a.s.), Hz. Ömer'e: “*Ben sana herkesten daha sevimli olmadıkça iman etmiş olamazsın*”⁵ demişti. Mutasavvıflar, bu anlama gelen âyet ve hadislerden, Allah ve Resul'üne âşık olmanın lüzumu manasını çıkarmışlardır.

² Yasin Pişgin, “Din-Sanat İlişkisi Bağlamına Dinî Düşüncenin Sanat Ruhuna Etkisi”, *Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm ve Sanat Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, İSAV Yay., İstanbul 2015, s. 53-54.

³ Bakara, 2/165.

⁴ Tevbe, 9/24.

⁵ Buhârî, “İman”, 8-9; Müslim, “İman”, 67-70.

Dîvân ve Tasavvuf edebiyatlarında, mutlak hakikat olan Allah’a varmanın (vuslat) aşk ve akıl olmak üzere belli başlı iki yolundan söz edilir. Âşık aşkı, zâhid ise akli temsil eder. Maksada en kestirme ulaştırın, fakat en çetin olan aşk yoludur ve bu daima akılla çatışma hâlinde ele alınmıştır. Aşk yolunda daha ilk adımda başı vermek lâzımdır. Aşk, dünya ilmiyle medresede kavranamaz. Fuzûlî’nin çok tanınmış, “Aşk imiş her ne var âlemde / İlim bir kıyl ü kâl imiş ancak” beyti, bunun en meşhur ifadesidir. Akıl, gönülü aşktan ayırmak ister; gönül ise aşka koşar ve onu her şeye tercih eder. Bu yüzden âşık akla değil, aşka uyar; akli ve aklın meselelerini bir tarafa bırakır;⁶ aklın temsilcisi olan zâhidi de devamlı tenkit ederek aşkı zühde tercih eder. Her ne kadar âşık-sâlik önce şeriatın koyduğu sınırlara riayet ederek zühd ve takva ile hareket etmek mecburiyetinde ise de bu yeterli değildir. Zühd ve takva, onu hakikate yöneltir; böylece dünyevî ihtiraslarına hâkim olduktan sonra şeriatın sınırları dışına çıkmadığı gibi, makamların en yükseği olan aşk ve muhabbet makamına ulaşmayı hedef edindiğinden, zühd ve takvaya da değer vermeyerek aşk, zevk, şevk ve keşif yolunu tutar. Ancak bu çileli bir yoldur; zira aşk yakıcı bir ateştir.

Aşkın en son gayesi, yana yakıla yok olmaktır. Aşk kavramına ilk defa kanı karıştıran da Hallâc’dır. İdam edilirken elleri kesildiğinde yüzünü kana bulamış, sebebi sorulunca da “Aşk ile kılınacak iki rekât namazın abdesti kanla alınmazsa sahih olmaz.” cevabını vermişti. Menkıbeye göre vücudundan akan kanlar yere “Allah” kelimesini yazacak şekilde akmıştı. Hallâc’a bundan dolayı “aşk şehidi” denilmiş, onun dert ve elem dolu aşk macerası bütün mutasavvıflara örnek olmuştur.

1. Hoca Ahmed-i Yesevî’nin Aşk Tecrübesi:

Mensubu bulunduğu tasavvuf düşüncesi sahasında kendi dönemine kadar ortaya konan aşk edebiyatının bütün unsurlarını Dîvân-ı Hikmet’ine yansıtan Pîr-i Türkistân Hoca Ahmed-i Yesevî, ahlâkî bakımdan tarikat mensubu olsun veya olmasın herkes için bir örnektir. Aşk ve inâbe yolunun mimarı Hacı Bektâş-ı Velî’ye nispet edilen Bektâşîlik, onun düşünceleri üzerine bina edilir ve ruhunu Yesevîlik’ten aldığı kabul edilir. Klasik Bektâşî eserlerinin başında gelen Bektâşî Erkânâmeleri’nde mürşid-i kâmil olarak Hoca Ahmed-i Yesevî’ye doğrudan atıf yapılır.⁷

⁶ Aşk ve akıl arasındaki bu karmaşık ilişki ve bunun gündelik hayattaki değerlere yansımaları konusunda bkz. Rifat Atay, “Bilgi ve Eylem Arasında Mevlânâ’da Estetik Değerler Eğitimi: Mesnevî Merkezli Bir Okuma Denemesi”, *Eğitimde Gelecek Arayışları: Düünden Bugüne Türkiye’de Beceri, Ahlâk ve Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Atam Yay., Ankara 2016, c. II, s. 1233-1249.

⁷ Ömer Faruk Teber, *Bektâşî Erkânâmelerinde Mezhebî Unsurlar*, Ankara 2008, s. 97.

Hoca Ahmet Yesevî, aşktan habersiz kimselerinin katı ruhlu ve taş kalpli olduğunu (59/6)⁸ belirtir. O, muhatabına: “Aşksız kişi hayvandan beter, dostlar!” (82/9) diye seslenir ve Dîvân-ı Hikmet’inin değişik yerlerinde kendi kişisel aşk tecrübesiyle ilgili bilgiler verir. Dîvân’ının bir yerinde 49 yaşındayken ilâhî aşk ateşinin gönlüne düştüğünü, büyük aşk şehîdi Hal-lâc-ı Mansûr gibi eşinden dostundan ve diğer insanlardan âdetâ kaçarcasına Rabb’iyle baş başa kalmak için halvete çekildiğini, Allah aşkıyla yanıp tutuştuğunu, bilindir bilinmez türlü sıkıntılara boyun eğip sabrettiğini, yine de yalnızca Rabb’ine sığındığını dile getirmektedir (6/10, 12/1). Zira “her ne cefâ dokunsa, onu da Hakk’tan bilir âşık” (82/2). Devamını Ahmed-i Yesevî’den dinleyelim:

Ey dostlar, temiz aşkını ele aldım,
 Bu dünyayı düşman tutup yürüdüm ben işte,
 Yakam tutup hazretine sığınıp geldim,
 Aşk kapısında Mansûr gibi oldum ben işte.
 Aşk yolunda âşık olup Mansûr geçti,
 Belini bağlayıp Hakk işini sıkı tuttu,
 Melâmetler ihanetler çok işitti,
 Ey müminler, hem Mansur oldum ben işte.
 Âşık Mansûr “Ene’l-Hakk”ı dile getirdi,
 Cebrâil gelip “Ene’l-Hakk”ı beraber dedi,
 Cebrâil gelip başın ver deyip yola saldı,
 Darağacına asılıp cemâlini gördüm ben işte (11/1-3).

Aşka düştükten sonra Ahmed-i Yesevî, yüreğinin aşk ateşiyle dağlandığını, aşk alevinin gönül ülkesini yakıp kül ettiğini, aklını fikrini başından aldığını ve canından bile vazgeçtiğini anlatır (59/1). Aşka düştüğünden beri şaşakalmış; evinden barkından vazgeçip avare olmuş; dünyayı da âhi-reti de terk etmiştir (59/4, 133/5).

Esasında Allah aşkını Cenâb-ı Hakk’tan bizzat kendisi istemiştir Ahmed-i Yesevî Bu isteğine nasıl bir karşılık bulduğunu ve aşk yolculuğunda başına gelenleri kendisi şöyle dile getirir:

Aşk yolunda yok olayım, Hakk Bir ve Var,
 Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah’ım,
 Elimi açıp dua kılayım, Azîm Cebbâr,
 Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah’ım.
 Gül aşkının yurdunda bülbül oldum,
 Çeşit çeşit diller ile feryâd eyledim,

⁸ Hoca Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, haz. Hayati Bice, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1993 künyeli kaynaktan yararlanılmış olup, parantez içindeki ilk rakam şiir numarasını, ikinci rakam ise o şiirin beyit veya dörtlük numarasını göstermektedir.

Bütün işlerden âşıklığı zor bildim,
 Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım.
 Aşkı değse, yakıcısı cân ve bedeni,
 Aşkı değse, viran eyler ben-benliği,
 Aşk olmasa, bulup olmaz Mevlâ'm seni,
 Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım.
 Aşk defteri sığmaz dostlar dergâhına,
 Cümle âşık yığılıp varır bârgâhına,
 Yedi cehennem dayanamaz bir âhına,
 Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım.
 Has aşkını göster bana, şükreder olayım,
 "Testere" koysa, Zekeriyâ gibi zikreder olayım,
 Eyyûb gibi belâsına sabreder olayım,
 Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım.
 Cilve eyle, çılgın eyle, tutkun eyle!
 Mecnûn eyle, el âleme rezil eyle!
 Mum gösterip pervane gibi yanık eyle!
 Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım!
 Aşk derdini talep eyledim, dermanı yok,
 Aşk yolunda cân verenin hiç korkusu yok,
 Bu yollarda cân vermese, hiç imkânı yok,
 Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım.
 Nereden bulayım, aşkın düştü, kararım yok,
 Aşk yakarışını gece gündüz bırakacağım yok,
 Dergâhından başka hiçbir yere varacağım yok,
 Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım.
 Aşk pazarı ulu pazar, sevda haram,
 Âşıklara senden başka kavga haram,
 Aşk yoluna girenlere dünya haram,
 Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım.
 Âşıklığı dava kılıp yürüyemedim,
 Nefsten geçip ben emrini kılamadım,
 Câhillikte Hakk emrini hiç bilemedim,
 Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım.
 Kul Hoca Ahmed, aşktan ağır belâ olmaz,
 Merhem sürme, aşk derdine deva olmaz,
 Gözyaşından başka bir şey tanık olmaz,
 Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım (33/1-11).

Önceleri içine düştüğü aşk derdine deva bulamamıştır Yesevî. Çünkü nefsi diridir başlarda. Lakin nişansızlık ve mekânsızlık boyutunda Cenâb-ı

Hakk'tan aşk dersini almaya başladıktan sonra gerçeği anlamış ve yolu aydınlanmıştır:

Ey arkadaşlar, aşk derdine deva olmaz
 Diri oldukça aşk defteri tamam olmaz
 Dar kabirde kemikleri ayrık olmaz
 Lâmekân'da Hakk'tan dersler aldım ben işte.
 Aşk padişah, âşık fakir, nefes alamaz
 Hakk'tan izin olmadıkça konuşamaz
 Hakk öğüdünü alan dünya arayamaz
 Lâmekân'da Hakk'tan dersler aldım ben işte (17/10-11).

Ahmed-i Yesevî, daha sonraları Yûnus Emre gibi pek çok Anadolu ere-
 nine de ilham verecek tarzda⁹ aşağıdaki dizelerinde yaşadığı aşk tecrübesi-
 ni kendince şöyle dillendirir:

Aşkın kıldı şeydâ beni, cümle âlem bildi beni,
 Kaygım sensin gece gündüz, bana sen gereksin sen (35/1).

Aşk şarabını içtiğinden beri Hoca Ahmed-i Yesevî'nin hâli harap, mu-
 habbet ateşiyle ciğeri kebab olmuştur. Yine de o, Cenâb-ı Hakk'tan yalnız-
 ca “dâru's-selâm sarayı”na girmeyi ve cemâl-i ilâhîyi ister (48/9, 59/14).
 Bir de kendi tattığı ilâhî aşk şarabını başkalarının da tatmasını ister:

Vahdet küpü açıldı, meyhaneye girsem ben
 Bir kadeh içip şu meyden mest ü hayran olsam ben.
 O meyin lezzeti iç-bağrımı kan eyledi
 Bağır kanımı akıtıp cânâna doğru varsam ben.
 Sâkî sundu her nefes keyfiyetin şarabını
 Sarhoş olup o an feryâdü figân eylesem ben.
 İnsaniyet yakasın şevk ateşi yandırdı
 Vahdâniyet deryasını o anda sorsam ben.
 O deryanın dalgalanışından değme dalgıç inci almaz
 Cândan geçip inci için derya içine dalsam ben.
 Hoca Ahmed'in küpünde muhabbetin şarabı
 Âşıklara şu meyden muradınca versem ben (52/1-6).

2. Beşerî / Hayvânî Aşk – İlâhî Aşk:

Sözsüz, amelsiz, namazsız niyatsız, oruçsuz, ibadetsiz (59/8, 103/1),
 kâmil bir mürşide biat etmeksizin (59/5, 12-13, 128/2) gerçek aşka erile-
 meyeceğini belirten Ahmed-i Yesevî, beşerî / hayvânî aşktan kurtulama-

⁹ Bilal Deliser, “Ahmed-i Yesevî'nin Dîvân-ı Hikmet'inde Âyet ve Hadislerin
 Kullanış Üslubu”, *Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi 1. Uluslararası
 Akdeniz Sanat Sempozyumu*, Antalya 2016, s. 99-110.

yanlara “yalancı âşık” adını verir ve böylelerinin hata, kusur ve isyandan kurtulamayacaklarını (13/14) ve Hakk yolunda cânını vermekten kaçınacaklarını belirtir:

Yalan âşık sevgilisinden cânını esirger,
Âhret yolunu arkaya atıp dünyayı sever,
“Hû” halkasının kurulduğu yerden eyler firar,
Gelin yığılın zâkir kullar, zikir söyleyelim (60/7).

Kimi görsen, bu yollarda sahte âşık,
Zâhir sûfi, bâtın içinde değil sâdık,
Onun için sevdiğine olmaz lâyıık,
Yalancıyı mahşer günü şaşkın eyler (133/11).

Yesevî'nin hayvânî aşktan kurtulamayanları nasıl tasvir ettiğini şu dize-lerde açıkça görmekteyiz:

Dertsiz insan insan değil, bunu anlayın,
Aşksız insan hayvan cinsi, bunu dinleyin,
Gönlümüzde aşk olmasa, bana ağlayın,
Ağlayanlara gerçek aşkımı hediye eyledim (54/5).
Aşksız kişi insan değildir, anlasanız,

Muhabetsizler şeytan kavmi, dinleseniz,
Aşktan başka sözü eğer söyleseniz,
Elinizden iman – İslâm gitti olmalı (59/2).

Aşksızları gördüm dostlar, şaşkın yürür,
“Müminim” deyip imanları viran yürür,
Mahşer günü cemâl görmeden sersem yürür,
Pîr-i kâmil nazar eylemeden görse olmaz (123/7).

Allah aşkını gönlünde hisseden “hakiki âşık” ise, gözü yaşlı ve boynu bükük olması sayesinde ilâhî güzelliklere kavuşur. Cenâb-ı Hakk hakikatli gerçek âşığa türlü armağanlar verir, mahşer günü onu gözetir, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in şefaatine ve rahmet-i ilâhîye nail eyler (13/15). Yalancı aşka tutulanlar cemâl-i ilâhînin kokusunu bile duyamazlar. Hakiki âşık ise “sağlam âşık”tır; çünkü o, aşk kapısında sapaşğlam durur. Bu yüzden Allah onu sever, ona “kulum” diye hitap eder ve her işinde ona yardım eder (15/2, 133/21).

Gerçek âşıklar daim diri, ölücü değil,
Ruhları da yer altına girici değil,
Zâhid, âbid bu manayı bilici değil,
Gerçek âşıklar insanların Hızır'ı olur (103/3).

Kul Hoca Ahmed, zâhid olma, âşık ol,
 Bu yollarda yalnız yürüme, sâdik ol,
 Leylâ, Mecnûn, Ferhat, Şirin, Vâmık ol,
 Âşık olmadan Hakk cemâlin görse olmaz (123/14).

Âşık yansa, has sevgilisi ile yanar,
 Sahteler yanmadan durur, cândan doyar,
 Gerçek âşıklar yandıkça pür-nûr olur,
 O sebepten mâşukuna nazı olur (103/9).

Hakikatli âşıkların nefisleri ölü,
 Üç yüz altmış dört, yüz kırk dört bütün sülûk,
 Sözü tatlı, huyu ve şuuru yüz bin türlü,
 Bu dünyayı değersiz paraya satar, dostlar.
 Ârif âşık olayım desen, elem çek,
 Hakk vuslatına yeteyim desen, geceleri üşü,
 Bu dünyanın eğlencesini boşla,
 Boşlayıp atsan, ben-benlik gider, dostlar (84/4-5).

Hoca Ahmed-i Yesevî'ye göre beşerî / hayvânî aşktan ilâhî aşka yükselmedikçe hakikate erilemez. Onun kastettiği aşk, beşerî/hayvânî olan değil; Allah aşkı, peygamber aşkı, evliyâ sevgisidir. İnsan bu aşk sayesinde nefsi-ne, hevâ ve hevesine tapınmaktan kurtulur, türlü sıkıntılara göğüs gerebilir; gözyaşını dünya kaygısıyla değil de Allah için döker:

Zerre aşkı kime düşse nâlân eyler
 Göz yaşını akıtarak umman eyler
 Her ne bulsa Hakk yoluna ihsân eyler
 Bencillerin düşmanlığı, buğzu eyler...

Âşık yanar, halktan kopar, Allah razı
 Âşıklığı arzu kılan şehid, gazi
 Gerekli değil âşıklara çoğu-azı
 Damla yaşı Hakk Mevlâ'mın nezri olur (103/5,18)

Aşkı değse, kavurup yandırır cânı, teni
 Aşkı değse, viran kılar "ben" fikrini
 Aşk olmasa tanımak olmaz Mevlâ'm seni
 Her ne kılsa, aşk kıl sen Perverdigâr...

Has aşkını göster bana, şükredeyim,
 Bıçkı konsa, Zekeriyâ gibi zikredeyim,
 Eyyüb gibi belasında sabredeyim,
 Her ne kılsan, âşık kıl sen Perverdigâr...

Aşk pazarı ulu pazar, sevda haram,
 Âşıklara senden başka kavga haram,
 Aşk yoluna girenlere dünya haram,
 Her ne kılsan, âşık kıl sen Perverdigâr..
 Kul Hâce Ahmed, aşktan katı bela olmaz,
 Merhem sürme aşk derdine deva olmaz,
 Gözyaşından başka kimse şahid olmaz,
 Her kılsan, âşık kıl sen Perverdigâr. (33/3-11)

Cenâb-ı Hakk aşk kapısını kuluna açmadıkça hakiki aşka ulaşamaz:

Aşk kapısını Hak yüzüne açık eylese,
 Has aşkını gönül içine yerleşik eylese,
 Lutf eylese, iki âlemde sultan eylese,
 Âşıkları Hakk'a doğru uçar dostlar (20/5).

Gerçek aşka tutulmuş kullar, Allah'ı hiç hatırlarından çıkarmazlar; dünyaya hiç gönül vermezler; dünyayı bir kenara koyarlar ve dünya derdi onları hiç meşgul etmez (48/3). Onlar dünyayı yüz bin talâkla çoktan boşamışlardır. Bunun neticesinde öyle olur ki, Hızır (a.s.) ile yoldaş olur, aşk dersini ondan alır (49/3). Gerçek âşıkların rengi soluk olur. Öyle ki aynaya baksa, ayna ondan parlak görünür. Zira onun özü Hakk'a hayran, gönlü viran, gözü yaşlıdır (13/12). Âşıkın yüzüne bakan onu güler yüzlü görür (102/20); ama onun gönlü muhabbet-i ilâhî ile ağlamaktadır. Âşığın dış görünüşüne bakanlar onu kınarlar, o da bundan rahatsızlık duymaz. İç dünyalarındaki sırları câhillere açmazlar, çok kıymetli mârifet ve hikmet incilerini adam olmayanlara saçmazlar, içleri kan ağlasa da bütün gam ve kederlere göğüs gererler (59/9-11, 61/1-3, 126/6).

Âşık olup bulayım desen Hakk'ın yolunu,
 Saklayasın sen aşk bağında sırların gülünü,
 Sıkıntı ile sınar imiş iyi kulunu,
 Gerçek âşıkın ondan gönlünün kaldı yok.
 Sıkıntının deryasında çalkalansa,
 İlim ve amel, söz ve işler şek ölgüsü,
 Bu denize kim girerek kim çıkası,
 Âşık kulların mâşukundan kaldığı yok (120/3-4).

Maruz kaldığı sıkıntı, bela ve musibetlerle karşılaştığında, bunların Cenâb-ı Hakk'ın celâli tecellilerinden ibaret imtihanlar olduğunu bilen âşık feryâdü figân etmemelidir. Kendisine cevru cefâ çektirenlerin yaptıklarına sabretmeli, Cenâb-ı Hakk'a isyan etmemelidir (121/1-2). Zira gerçek aşk derdine düşenin dermanı yine kendindedir. Bu öyle bir hâldir ki, neticede

âşık, âşığın da mâşukun da, cânın da cânânın da bir olduğu bilip kavrar:

Gerçek dertliye kendim ilâç, kendim derman,
Hem âşıkım, hem mâşukum, kendim cânân,
Rahmet eyleyim, adım Rahmân, zâtım Sübhân,
Bir nazarda içlerini safa eyledim (54/7).

Muhabetli âşıkları Allah sever ve bu yüzden de onların gönlünden dünya sevgisini alır (108/2). Yani Allah sevmeseydi, kul da sevemezdi. Ya da yalancı ve sahte sevgiler gönlünü kaplardı. Oysa:

Hakk'ı seven âşıkları buldu murat,
Sahte âşık olup yürüme, sabaha ayıp,
Kılıçtan keskin kıl köprünün adı Sırat,
Yalan dava eyleyen geçemeyip kalır imiş.
Âşık olsan, yalan dava eyleme sakın!
Yalan dava eyleyenlerden Allah bizar,
Kahhâr Melik'im kahreylese, adı Kahhâr,
Kıyamet günü yüzü kara kalkar imiş...

Doğru yürüyen âşiklerden Allah razı,
Âşık işi kolay değil, eyleme heves,
Yalancılar âşıkım der, Allah hakîm,
İmanını değersiz pula satar imiş (108/5-6,10).

Hoca Ahmed-i Yesevî'nin şu hikmeti, yalancı/sahte âşık ile âşık-ı sadıkları kıyaslayarak bütün yönleriyle açığa vurmaktadır:

Aşk davasını bana kılma, sahte âşık,
Âşık olsan bağrın içinde göz kanı yok,
Muhabbetin şevkiyle cân vermese,
Boşa geçer ömrü onun, yalanı yok.
Aşk bağını sıkıntı çekip yeşertmezsen,
Hor görülse kötü nefisini öldürmezsen,
Allah diyerek içe nuru doldurmazsan,
Vallah billah sende aşkın eseri yok.
Hakk zikrini cân içinden çıkarmazsan,
Üç yüz altmış damarlarını kımıldatmazsan,
Dört yüz kırk dört kemiklerini kul eylemezsen,
Yalancıdır, Hakk'a âşık olduğu yok.
Nefsten geçip kanaati huy edinen,
Her kim tepse razı olup boyun sunan,
İyilere hizmet eyleyip dua alan,
Öyle âşıkın mahşer günü üzüntüsü yok.

Rahatı bırakıp cân sıkıntısını hoşlayanlar,
 Seherlerde canını incitip çalışanlar,
 Hevâ ve heves, ben-benliği terk edenler,
 Gerçek âşiktir, asla onun yalanı yok.
 Aşk derdini dertsizlere söyleyip olmaz,
 Bu yolların engelleri çok, geçip olmaz,
 Aşk cevherini her namerde satıp olmaz,
 Habersizlerin aşk kadrini bildiği yok.
 Aşka düştün, ateşe düştün, yanıp öldün,
 Pervane gibi cândan geçip kor ateş oldun,
 Derde doldun, gama soldun, tilbe oldun,
 Aşk derdini sorsan, asla dermanı yok.
 Başın gider bu yollarda, hazır ol,
 Aşk yolundan ölmeden önce muhakkak öl,
 Pîr eteğini sıkı tutup hizmet eyle,
 Hizmet eyleyenin asla yolda kaldığı yok.
 Âşık değil, sevdiğine cân vermese,
 Köylü değil, saban koşturup ekmek vermese,
 Burada ağlayıp âhirette cân vermese,
 Yolda kalanın Allah kokusunu aldığı yok.
 Ey habersiz, aşk ehlinden beyan sorma!
 Dert iste, aşk derdine derman sorma!
 Âşık olsan zâhidlerden nişan sorma!
 Bu yollarda âşık ölse tavanı yok.
 Zâhid olma, âbid olma, âşık ol!
 Mihnet çekip aşk yolunda sadık ol!
 Nefsi tepip dergâhına lâyık ol!
 Aşksızların hem cânı yok, imanı yok.
 Aşk sevdası kime düşse rezil eyler,
 Nur gönderip Hakk kendine tutkun eyler,
 Mecnûn gibi aklını alıp Leylâ eyler,
 Allah tanık, bu sözlerin yalanı yok.
 Kul Hoca Ahmed, cândan geçip yola gir!
 Ondan sonra erenlerin yolunu sor!
 Allah diyerek Hakk yolunda cânını ver!
 Bu yollarda cân vermezsen imkânı yok (140/1-13).

3. Aşkın / Âşık ın Hâlleri:

Aşkın hâllerini âşık anlatmaya kalksa, aşkın ağır yükünü yer gök kaldıramaz, yazmaya kalksa defterlere sığmaz, insana mevkii makamı ve mah-lûkatı unutturur, Hak yolunda insanın belini iki büklüm eyler (54/9).

Aşk sevdası kime düşse, evi viran
Gece gündüz cemâl isteyip yürür hayran
Aşk yolunda gözü yaşlı, bağı yanık
Tutkun olup özünü arayıp yürür imiş (107/4).

Aşk sırrını beyan eylesem âşıklara
Takat eylemeyip başını alıp gider dostlar
Dağa taşa başını vurup şuursuz olur
Çoluk-çocuk, ev-barktan geçer, dostlar
Aşk şiddeti başa düşse âşık neyle?
Yabancılar taşlar atıp ona güler,
Divane deyip başını yarıp kana bular,
Şükreder olup hamdusenâ söyler, dostlar.
Aşksızların hem cânı yok, hem imanı,
Resûlullah sözünü dedim, mana hani?
Nice desem, işitici, bilen hani?
Habersize desem, gönlü katılaştır, dostlar.
Aşk cevheri dipsiz deniz içinde gizli,
Cândan geçip cevher alan, oldu sevgili,
Heveskârlar âşıkım deyip yolda kalan,
Dinlerini değersiz pula satar, dostlar.
Ateşe yandım, cândan doydum, hayran oldum,
Bu nasıl ateş, tutuşup yanmadan biryân oldum,
Muhabbetin adını duyup gözü yaşlı oldum,
Gözü yaşlı olan muradına erer, dostlar (86/1-5).

Hakk âşıkları, gece gündüz “Hû” zikriyle Allah’a yalvarıp ağlayarak Hakk yolunda yürürler (96/1-3). Âşık, malı mülkü, parayı pulu hiç dert edinmez, büyük bir tevazuyla yoluna devam eder. Bu sayede içi dışı nurla dolar; dünyada ağlayan âşık, yarın mahşer yerinde güler ve sultanlar gibi ağırlanır (54/10, 81/4, 103/16).

Âşık odur, Hakk’a cânını kurban eylese,
Zikrini deyip dört döğünerek seherde kalksa,
Erenlerden feyz ve fetih çokça alsın,
Sultan olup inci-cevher saçar dostlar (78/15).

Âşıklığın kolay işi, baş verme,
Mansûr gibi kendinden geçip cân verme,
“Mûtû kalbe en-temûtû” toprak olma,
Âşıkları ölmeden önce ölür imiş (108/11).

Şu şiir, âşıkın ve âşıklığın hâllerini anlatan hikmetler içermektedir:

On sekiz bin âlemde hayran olan âşıklar,
 Bulmayıp sevgilinin ışığını, sersem olan âşıklar.
 Her an başı dönerek gözü halka çevrilip,
 “Hû, Hû” diye kavrulup giryân olan âşıklar.
 Tutuşup yanıp kül olan, aşkınla bülbül olan,
 Kimi görse kul olan, merd olan âşıklar.
 Yol üstünde toprak olan, göğüsleri parçalanan,
 Zikrini söyleyip temiz olan ağlar olan âşıklar.
 Himmet kuşağını bağlayan, yürek bağrını dağılayan,
 Feryat edip ağlayan, giryân olan âşıklar.
 Bazen yüzü sararıp, bazen yolunda garip,
 Tesbihleri “yâ Habîb”, dolaşan âşıklar.
 Ahmed, sen hem âşık ol, sıdkın ile sâdik ol,
 Dergâhına lâyıık ol, cânân olan âşıklar (97/1-7).

Âşıklığı ulu dava tutanları çeşitli sıkıntılarla Cenâb-ı Hakk’ın sınaya-
 cağını (81/2) belirten Yesevî’ye göre aşk bahçesine girip orada gezip do-
 laşmadan âşık olunmaz; nefsi hor-hakir görmedikçe kötü huyların kaynağı
 kurutulamaz; Nisan yağmurları hükmündeki insan-ı kâmil sözlerinden bir
 damlacığa razı olmadan hakikat ve mârifet incileri devşirilmez. Aşk ate-
 şinde yanan âşıkın rengi uçar, aşk onu dünyadan âhirete doğru çekip alır.
 Zira dünyanın bir leş hükmünde olduğunu bilerek dünyayı terk eder. Bu-
 nun karşılığı olarak âşık, dünyada çektiği zahmetlerin mükâfatını âhirette
 alır (13/10-11). Aşka adım atanlar Hakk’ın cemâlini görürler, Hz. Mûsâ
 gibi mahşerde Hakk’tan sual sorarlar, kendilerinden geçip vuslat-ı ilâhî ile
 Hû zikrini çekerler (18/9). Hakk’ın karşısında en üstün akıl bile duramaz,
 aşk şiddeti coşsa bir an bile durmaz, ateşe koşan kelebek gibi kor hâline
 gelip kendini bilmez (12/3).

Aşk makamı türlü makam, aklın ermez,
 Baştan ayağa zorluk, cefa, sıkıntı gitmez,
 Melâmetler, ihanetler eylese, geçmez,
 Lâmekân’da Hakk’tan dersler aldım ben işte.
 Aşk belâsı başa düşse, ağlar eyler,
 Aklını alıp şaşkın kılıp hayran eyler,
 Gönül gözü açıldıktan sonra giryân eyler,
 Lâmekân’da Hakk’tan dersler aldım ben işte (17/3-4).

Âşıklara dünyada hor görülme, ağlama, melâmet,
 Melâmetsiz, mihnetsiz, âşıkım deyip söylenmesin (90/4).

Âşıklık davasını güden kişi, mâşukundan zerrece gâfil olmamalıdır. Aşk incisi dipsiz deniz içinde gizlidir; cândan geçmeyince o inciye elde etmek mümkün değildir. Dalgıç, aşk sarhoşluğuyla canından vazgeçerse denizin dibindeki inciye ulaşabilir. Nice günler, aylar, yıllar geçse bile tutkun âşıkın açılan gülü hiçbir zaman solmaz (120/1-2, 126/9, 137/6):

Ey dostlar, aşk dalgıcı olmayınca,
 Vahdaniyet deryasına girse olmaz,
 O deryanın gevheridir Hakk visali,
 Cândan geçip girmeyince, görse olmaz.
 Himmet kemerini cân beline sağlam sarmayınca,
 Mâsivânın muhabbetini özden salmayınca,
 Gözyaşını niyaz eyleyip yakarışını söylemeden,
 Sırlar yolunu merdlerden bilse olmaz.
 “Yuhıbbühüm” şarabını içmeyince,
 “Ve yuhıbbûnehû” libasını giymeyince,
 Riyâzetin boynunu boğmayınca,
 Hakk cemâlini muradınca görse olmaz.
 “Lî maallâh” makamına varmayınca,
 “En-temûtû” sarayına girmeyince,
 “Fenâ fillâh” deryasına batmayınca,
 “Bakâ billâh” gevherinden alsa olmaz.
 Şeriatın kisvesini giymeyince,
 Tarikatın Burak’ına binmeyince,
 Cezbe ve coşku âlemine gitmeyince,
 Hakikatin meydanına girse olmaz.
 Merdlerin muradıdır Hakk’ın cemâli,
 Hakk’ın cemâli gerek olsa ol uykusuzluktan,
 Kul Hoca Ahmed, seher vaktinde dök gözyaşı,
 Uykusuz kalmadan Hakk cemâlin görse olmaz (122/1-6).

Aşk, âşığı ilâhî sırlardan haberdar eyler. “O âşıkın dünyevî mekânlarının virane olduğuna bakmayın siz” der Yesevî, “Onlar, aşk yolunda cân veren gerçek sevgililerdir.” (81/9, 126/7-8). Cândan geçmeden cânândan haber verilemez; kendinden geçmeden aşk iddiasında bulunmak kuru bir davadır; aşk ulu iştir, gaflete gelmez; gâfil olan Hakk’ın cemâlini göremez (81/10). Aşkın tadına varanlar ise kendilerinden geçerler. Bu öyle yüce bir mertebedir ki, yarın hesap gününde Hakk âşıklarına ayrıcalıklı muamelede bulunulur:

Muhabetin kadehini içen divaneler,
 Kıyamet günü ağzından ateş saçan dostlar,

Kudret ile yaratılmış yedi cehennem,
 Âşıkların narasından kaçır dostlar.
 Cehennem ağlayıp yalvaracak Allah'ına:
 Takatim yok âşıkların bir âhına,
 Kaçır varayım Hakk Teâlâ penâhına,
 Âşıkların gözyaşı ile söner dostlar.
 Âşıkların aşk dükkânını varsa kurup,
 Yaşını saçır, bağrını açır, yüzünü sürüp,
 İnşallah cehennem kaçacak ondan korkup,
 Yedi semâ takat eylemeyip göçer dostlar.
 Rahmân Rahîm sâkî olup mey içirse,
 Çoluk-çocuk, ev-barktan tam geçirse,
 Vücudumdan şeytanı Hakk kaçırır,
 Cürm ü isyan düğümünü açar dostlar (20/1-4).

Ateşe koysa, ateşten yanmaz âşık kişi,
 Yer ve göğü bostan kılar akan yaşı,
 “Allah” dese, şüphesiz parlar içi dışı,
 Yakılmak, yanmak âşıklara âdet olur (103/10).

Allah'a duydukları aşk neticesinde O'nun yardımına mazhar olan âşıkların keşif ve kerametleri açılır, dillerinden hakikat ve hikmet incileri dökülür. Onlar, Allah'ın dışındaki her türlü varlıktan (mâsivâ) vazgeçerler (114/3). Kendilerini halktan gizlerler. Zâhir gözlerinin yanı sıra bâtin gözleri de açılır ve doğruyu yalancıyı ayırt edebilir hâle gelirler (103/18). İlâhî aşk şarabıyla kendinden geçen âşığın gönlü Allah nuruyla aydınlanır; “Mustafa'yı hazır görüp, soru sorup”, dünya derdini ardında bırakıp gözünü yumup, kullar raks ve semâ eder (88/8). İlâhî hitabı işiten âşık, bunun şevkiyle raks ve semâ eder. Hatta yedi kat gökten gelen meleklerle birlikte arş, kürs, levh-i mahfûz, kalem ve bütün yeryüzü feryat ve gözyaşlarıyla âşıkın semâna iştirak ederler (115/5). Lakin raks ve semâ, taklitçi / yalancı / sahte âşıklara haramdır:

Kul Hoca Ahmed, raks ve semâ herkese yok,
 Taklit ile yapsa semâ, gire ceheneme,
 Bu rivayet gizli idi, söylesem hepsini,
 Hakk'ı bulup raks ve semâ yaptı, dostlar (88/10).

Âşıkların bildiklerini halk bilemez. Hûrî ve gılmanlar, melekler onun makamına yaklaşamazlar. Başkaları “Sekâhüm Rabbühüm” hitabını duyamaz. Cemâl-i ilâhîye vefa gösteren âşık, Hakk yolunda dosdoğru yürür. Çünkü onun, aşk derdinden başka serveti yoktur (102/23,27). Âşıkın gözünde hûrî-gılman, cennet-cehennem yoktur; onları ancak cemâl-i ilâhî teskin eder (103/12).

Hoca Ahmed-i Yesevî'nin bildirdiğine göre ârif âşık kişinin aşkı, yarın kıyamet günü hesap anında dile gelir ve bu dünyada çektiği bütün cefa ve eziyetleri anlatır. Bu dünyada kendisini halka nasıl rezil rüsva eylediğini, cemâlini gösterme vaadiyle kendisine tutkun eylediğini, cümle âlemi düşman edip üzerine saldırdığını huzur-u ilâhîde bir bir arz eder. Cemâl-i ilâhî arzusuyla geceleri yatmayıp zikir, ibadet ve taatle geçirdiğini, dünya nimetlerine yüz vermediğini, sırr-ı ilâhîyi câhillerden saklayarak emaneti koruduğunu, rızâ-i ilâhîyi kazanmak maksadıyla ümmet-i Muhammed'in dertleriyle hemdert olduğunu ve türlü fütuhât ve feyizlere mazhar olduğunu anlatır (115/4). Mahşer günü saf saf dizilen âşıklara özel nida gelince, Rabb Teâlâ'nın huzurunda yüz yirmi bin âşık tek saf olarak "Cennetime gir!" hitabıyla birlikte cemâl-i ilâhîye mazhar olurlar. İlâhî nidâ ile birlikte melekler cennet ve cemâlullah için aşk ile yananları mahşer kalabalığından ayırıp Allah'ın huzuruna getirildiklerinde Hakk âşıkları cemâl-i ilâhî şevkiyle kendilerinden geçip başladıkları devrân sırasındaki feryâdü figanlarından dolayı cehennem bile ürperir ve melekler bile Hakk âşıklarına daha bir saygı duyar. Âşık kulların heybetinden cehennem melekleri kaçışıp cehennem ateşini biraz daha kotaran cehennem melekleri, kudret-i ilâhîden şaşkına dönüp kendilerinden geçerek vehim hâlinde zakkum zehrini doyasıya içenler (115/8-13).

Sonuç

Türk tasavvuf düşüncesinin öncüsü Pîr-i Türkistân Hoca Ahmed-i Yesevî, kendi mensubu bulunduğu tasavvufî gelenekteki aşk edebiyatının bütün unsurlarını Dîvân-ı Hikmet'ine büyük bir ustalıkla yansıtmıştır. Dîvân-ı Hikmet'in en birincil teması aşktır, denilebilir. Gerek klasik edebiyattaki muhabbet ve aşk dengesini gözetmesi, gerek vuslat-ı ilâhîyi gerçekleştirebilmek için âbid ve zâhid tipinin temsil ettiği akıl yolu ile ârif âşık tipinin temsilciliğini yaptığı aşk yolunu savunmadaki aşk yönündeki tercihi, onun tam bir aşk adamı olduğunu göstermektedir. Şiirlerinde, en büyük aşk şehidi Hallâc-ı Mansûr başta olmak üzere, Bâyezîd-i Bistâmî, Şiblî gibi sûfilerin yanı sıra o, Hakk yolundan asla dönmeyerek cânlarını Allah yolunda feda eden Zekeriyâ (a.s.) vb. gibi peygamberleri de şiirlerinde aşk yolunun örnek şahsiyetleri olarak muhatabının önüne koymaktadır. Ayrıca o, klasik aşk edebiyatının simgesel kişiliklerinden Leylâ ile Mecnûn, Ferhat ile Şirin, Vâmık ile Azrâ gibi figürlere de şiirlerinde yer vererek, beşerî / hayvânî aşktan ilâhî aşka giden yoldaki süreci büyük bir ustalıkla anlatmaktadır. Üstelik bazı zâhir ulemâsının çekincelerinin bulunduğu aşk gibi bir konuda bile, pek çok Kur'an âyetine ve hadîs-i şerîflere doğrudan iktibasta bulunarak veya telmih yoluyla işaretlerle müracaat etmesi, onun tasavvuf anlayışının Kur'an ve Sünnet temelli olduğunun apaçık de-

lili niteliğindedir.

Başta kendi kişisel aşk tecrübesinden başlayarak, aşkın bütün çeşitlerini ve boyutlarını, aşkın ve âşıkın bu dünyadaki ve âhiretteki bütün hâllerini çok canlı sahneler hâlinde anlattığı hikmetleri, o çağlarda haşin dağ başlarında ve yıpratıcı bozkırlarda konargöçer bir hayat süren Türk insanının ruhen ve manen duygularının incelmesindeki öncülüğünün tescili niteliğindedir. Dolayısıyla Hoca Ahmed-i Yesevî'nin Türk Tasavvuf düşüncesi-nin kurucu şahsiyeti oluşu bir kez daha anlaşılmiş olmaktadır.

Yesevî'de neşvünemâ bulan aşk onu tebliğ ve irşada yöneltmiştir. Bu aşkla binlerce insan yetiştirmiştir. Tasavvufî hâl, makam ve hakikatleri Türkçe ile birleştirmesi ve bunu aşkla yoğurması Türklerin İslâmlaşmasına büyük katkı sağlamıştır. Yesevî'nin yetiştirdiği dervişler Anadolu'ya yayılmış ve tasavvufî bir gelenek başlatmıştır.

Yesevî'nin Anadolu'da etkili olmasının temelinde İslâm dininin hakikatlerinin ve tasavvufî hikmetlerin anlatılmasında sade, basit halkın anlayabileceği bir dil kullanmış olmasıdır. Halkın anlayacağı dilde ve seviyede hikmetler söylemesi şiirlerinin geniş kitlelere hızla ulaşmasını sağlamıştır:

Hoşlamaydur âlimler bizni ayğan Türkîni,
Ârif eğer eşitse açar köngül mülkünü.
Âyet, Hadis mânîge Türkî kelse muvafık,
Mânâ bilgen âlimler yerge koyar borkünü¹⁰

1200'lü yılların ilk çeyreğinde başlayan Moğol İstilâsı ile Orta Asya'dan başlayan göç dalgası Yesevî erenlerinin Horasan, İran ve Anadolu'ya yayılmasına sebep olmuştur. Yesevî'nin kurup büyüttüğü tarikattan yetişen dervişler, Anadolu'da gezip dolaşarak alperenler ve gazi dervişler yetiştirmiştir. İslâm'a yeni girmiş olan Türk obalarını dolaşan cihangir dervişler, tekke yoluyla İslâm'ı yayma yolunda önemli roller üstlenmişlerdir.

Yesevî'nin hikmetlerinde anlatılan tasavvufî ilkeler Anadolu'da Yesevî'ye mensup Nakşibendîye ve Bektâşîye tarikatlarında, Horasan'da ise Haydârilik gibi tarikatlarda yaşamıştır. Kaynağını Yesevîlik'ten alan Nakşibendîlik ve Bektâşîlik İslâm'ın halk arasında canlı kalmasını sağlamıştır.

XIII. yüzyıl sonrasında ise Türklerin de Müslüman olmasında etkili olan Yesevî'nin hoşgörü temelli bir İslâm anlayışı Yûnus Emre, Mevlânâ ve Hacı Bektâş-ı Velî'nin düşünce anlayışlarının oluşmasında etkili olmuştur.

Bu düşünce anlayışına bağlı olarak edebî eserler verilmeye başlanmıştır. Yesevî, Kaygusuz Abdal, Şeyyad Hamza ve Yûnus Emre gibi mutasavvıfların şiirlerine yansıyan tasavvufî hikmetler Türk Edebiyatının millî bir hüviyet kazanmasına hizmet etmiştir. Ahmed-i Yesevî'de görülen ilâhî aşk

¹⁰ Yesevî, 142. hikmet.

teması Mevlânâ, Yûnus Emre'de de görülmektedir.

Türk Tasavvuf Tarihi içerisinde yer alan Sünnî inancı benimseyen Kübrevîyye, Kâdirîyye, Nakşibendîyye ve Halvetîyye gibi tarikatlar Yesevîliğin etkisinde gelişmişlerdir. Yesevî'nin dinî ve edebî etkisi Kıpçak, Türkmen, Azerbaycan ve Anadolu sahasında gelişen Türk Tasavvuf Edebiyatı'nda görülmektedir.

Kaynakça

- Atay, Rıfat, "Bilgi ve Eylem Arasında Mevlâna'da Estetik Değerler Eğitimi: Mesnevî Merkezli Bir Okuma Denemesi", *Eğitimde Gelecek Arayışları: Düünden Bugüne Türkiye'de Beceri, Ahlâk ve Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, Atam Yay., Ankara 2016, c. II, s. 1233-1249.
- Ayvazoğlu, Beşir, *Aşk Estetiği*, Ankara 1982.
- el-Cürcânî, es-Seyyid eş-Şerîf Ali b. Muhammed, *et-Tâ'rifât*, haz. Muhammed Abdülvâhid et-Tûbâ-Ömer Hüseyin el-Haşşâb, Mısır 1306 H., Beyrut trz.
- Deliser, Bilal, "Ahmed-i Yesevî'nin Dîvân-ı Hikmet'inde Âyet ve Hadislerin Kullanılış Üslûbu", *Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi 1. Uluslararası Akdeniz Sanat Sempozyumu*, Antalya Mayıs 2016, s. 99-110.
- el-Kâşânî, Abdürrezzâk, *Mu'cemu istilâhâti's-sûfiyye*, tahk. Abdu'l-Âl Şâhin, Dâru'l-Menâr, Kâhire 1992.
- Kutluer, İlhan, "Aşk", *DİA*, c. IV, s. 17-19.
- Pişgin, Yasin, "Din-Sanat İlişkisi Bağlamına Dinî Düşüncenin Sanat Ruhuna Etkisi", *Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm ve Sanat Sempozyumu*, İSAV Yay., İstanbul 2015, s. 53-54.
- et-Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali, *Keşşâfî istilâhâti'l-fünûn*, neşr.: Muhammed Vecîh, Mevlevî Abdülhak, Gulâm Kâdir, Kalküta, İstanbul 1984.
- Teber, Ömer Faruk, *Bektâşî Erkânâmelerinde Mezhebî Unsurlar*, Ankara 2008.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991.
- _____, "Aşk", *DİA*, c. IV, s. 11-17.
- Uzun, Mustafa, "Aşk", *DİA*, c. IV, s. 19-21.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Aşk Ahlâkı*, IV. baskı, İstanbul 1981.
- Yesevî, Hoca Ahmed, *Dîvân-ı Hikmet*, haz. Hayati Bice, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1993.